

İRAN AZERBAYCAN'I: GÜNEY AZERBAYCAN

İran coğrafyası tarih boyunca Türklerin hakimiyeti altında kalmış, Türklerin tarihî anayurtları olan bir coğrafyadır (Gökdağ-Doğan 2016: 11). İran Türkolojisinin ustası Doerfer, Farslarda Türklere karşı gizli bir düşmanlık duygusu bulunduğunu belirtir ve bunun 997'den 1925'e kadar yani neredeyse 1000 yıl boyunca İran'ın Türk hakimiyeti altında kalmış olmasından kaynaklandığını ifade eder (1987: 242-243).

1828 Türkmençay Antlaşması ile İran'da hüküm süren Kaçar Türk Devletinin (Kaçarlar) Bakü merkezli kuzey tarafı Çarlık Rusyası'nın eline geçer. Kaçar Türk Devleti parçalanır. Bütün Azerbaycan'ın bir bölümü Ruslar tarafından işgal edilir. Aras nehri doğal sınır kabul edilir. Bu bölünmeyle birlikte Kaçar Türk Hanedanlığı zayıflar. Siyasî, iktisadî, askerî ve kültür alanında gerileme başlar. 10. Yüzyıldan 1920'lere kadar tarih boyunca çeşitli Türk devletleri tarafından yönetilen İran, 1925'te Fars milliyetçisi Pehlevilerin eline geçer ve Pehlevî hükümeti tarafından yönetilir. 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ile Humeyni iktidara gelir.

2011 yılında yapılan İran nüfus sayımına göre ülkenin nüfusu 75 milyonu aşmış bulunmaktadır. İran'da yaşayan Türklerin nüfusu ile ilgili net bir rakam olmamakla birlikte 2005 yılında İran Türklerinin nüfusu yaklaşık 30/33 milyon olarak verilmektedir (Gökdağ-Doğan 2016: 11). İran coğrafyasında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları üç bölge bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü merkezi Tebriz olan Güney Azerbaycan'dır. Güney Azerbaycan kuzeyde Aras, güneyde Hamse, doğuda Talış ve Hazar Denizi, batıda Türkiye ve Irak ile çevrilidir. Güney Azerbaycan'ın kendisi de 5 ayrı eyaletten oluşur. Bu beş eyalet Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Erdebil, Zencan ve Hamedan eyaletleridir. Tebriz'in dışında en çok Türk nüfusun bulunduğu şehir Tahran'dır (Kafkasyalı 2011:70-73). Cevat Heyet, İran'da Türkmen nüfus dışında Türk kökenli halkın kullandığı ana dilin Azerbaycan Türkçesi olduğunu belirtir (2008: 282). Güney Azerbaycan Türkçesinin konuşulduğu yerler Tebriz başta olmak üzere Maraga, Merend, Hoy, Erdebil, Urmiye, Salmas, Zencan olarak sayılabilir. Konuşan nüfusun sayısı ise 13 milyondan fazladır. Bu dili konuşan topluluk sosyal bakımdan oldukça heterojendir. Zira Azerbaycan Türkü olarak adlandırılan halk Tebriz, Urmiye, Kazvin, Zencan gibi şehirlerin yanı sıra kırsal kesimde ve hatta Afşar, Şahseven, Kaşkay gibi yarı göçebe özelliklerini sürdüren topluluklar arasında da kullanılmaktadır. Dolayısıyla konuşulan dil önemli düzeyde değişiklikler sunmaktadır (Bkz. Sonel Bosnalı).

BAŞLICA KAYNAKLAR

Bosnalı, Sonel (2007) İran Azerbaycan Türkçesi, Toplumdilbilimsel Bir İnceleme, İstanbul: Kebikeç.

Doerfer, G. (1987) “İran’da Türkler”, *Türk Dili*, Sayı 431, Kasım 1987.

Gökdağ, Bilgehan Atsız- Doğan, Talip (2016) *İran’da Türkler ve Türkçe*, Ankara: Akçağ Yay.

Heyet, Cevat (2008) *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihî Seyri*, Çev.: Mürsel Öztürk, Ankara: TDK Yay.

Kafkasyalı, Ali (2011) *İran Coğrafyasında Türkler*, İstanbul: BilgeOğuz Yay.